

ATOQLI OTLAR NOMI ISHTIROKIDAGI FRAZEOLOGIZMLAR: SEMANTIK TAHLIL**N.A.Xurramova¹**

Mas'ul muallif: Xurramova Nargiza Abduraxmanovna, Termiz davlat universiteti, Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi.

e-mail:
nargizakhurramova4434@gmail.com

Accepted: 24 Sentabr 2026

Published: 24 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Xurramova, N. A. ATOQLI OTLAR NOMI ISHTIROKIDAGI FRAZEOLOGIZMLAR: SEMANTIK TAHLIL / N. A. Xurramova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 2. — B. 377–380.

1. Termiz davlat universiteti, Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada atoqli otlar, xususan, inson ismlari, tarixiy va adabiy shaxs nomlari hamda mifologik obrazlar nomi ishtirokidagi frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari tadqiq etiladi. Atoqli otlar tilning nominativ qatlamiga mansub bo'lib, odatda muayyan shaxs, joy yoki obyektни индивидуаллаштириш vazifasini bajaradi. Biroq ular frazeologik birliklar tarkibida qo'llanganda dastlabki nominativ vazifasidan tashqari ramziy, ko'chma, emotsional-ekspressiv, baholovchi va lingvomadaniy ma'nolarni ham ifodalashi mumkin.

Kalit so'zlar: atoqli ot, frazeologizm, antroponim, frazeologik birlik, semantika, konnotatsiya, denotatsiya, baholovchi ma'no, ramziy ma'no, lingvomadaniyat, qiyosiy tahlil.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С ИМЕНАМИ СОБСТВЕННЫМИ: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В данной статье изучаются семантические свойства фразеологических единиц, включающих имена собственные, в частности, имена людей, имена исторических и литературных деятелей, а также имена мифологических персонажей. Имена собственные относятся к именительному слою языка и обычно выполняют функцию индивидуализации конкретного человека, места или объекта. Однако, при использовании в составе фразеологических единиц, помимо своей основной именительной функции, они могут также выражать символическое, подвижное, эмоционально-экспрессивное, оценочное и лингвокультурное значения.

Ключевые слова: имя собственное, фразеология, антропоним, фразеологическая единица, семантика, коннотация, денотация, оценочное значение, символическое значение, лингвокультурная культура, сравнительный анализ.

PHRASEOLOGISMS WITH PROPER NOUNS: SEMANTIC ANALYSIS

Abstract. This article investigates the semantic features of phraseological units containing proper names, particularly personal names, historical and literary names, and mythological figures. Proper names normally perform an identifying function by referring to particular individuals, places, or objects. However, when they occur within phraseological units, they may acquire additional figurative, symbolic, evaluative, emotional, and linguocultural meanings.

Keywords: proper name, phraseological unit, anthroponym, semantics, denotation, connotation, symbolic meaning, evaluative meaning, linguoculture, comparative analysis.

Kirish. Til jamiyatning tarixiy taraqqiyoti, madaniy tajribasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi murakkab ijtimoiy hodisadir. Til birliklari orasida frazeologizmlar xalqning ko'p asrlik tajribasi, qadriyatlar, munosabatlari va obrazli tafakkurini ifodalashi bilan alohida ahamiyatga ega. Frazeologik birliklar tarkibidagi komponentlar ko'pincha o'zining lug'aviy ma'nosidan farqli bo'lgan umumlashgan ma'noni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, atoqli otlarning frazeologizmlar tarkibida qo'llanishi ushbu semantik jarayonning o'ziga xos ko'rinishini tashkil etadi.

Atoqli otlar odatda biror shaxs, joy yoki obyektни boshqa shu turdagi obyektlardan ajratib ko'rsatish uchun xizmat qiladi. Masalan, Alisher Navoiy, Amir Temur, Shakespeare, London kabi nomlar muayyan referentlarni anglatadi. Biroq bunday nomlar frazeologik birlik tarkibiga kirganda, ularning semantik imkoniyatlari kengayadi. Atoqli ot muayyan shaxsni nomlashdan tashqari, ushbu shaxs bilan bog'liq ijtimoiy, tarixiy, axloqiy yoki madaniy tasavvurlarni ham ifodalay boshlaydi.

Shu nuqtai nazardan, atoqli otlar ishtirokidagi frazeologizmlarni faqat frazeologiya doirasida emas, balki onomastika, semantika, kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslik bilan bog'liq holda o'rganish muhimdir.

Ingliz tilidagi as rich as Croesus, a real Romeo, a doubting Thomas, a good Samaritan kabi birliklarda atoqli nomlar konkret shaxsni nomlashdan ko'ra boylik, romantiklik, shubha yoki saxovat kabi umumlashgan tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan bunday birliklar atoqli otlarning semantik transformatsiyasini o'rganish uchun muhim material hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda semantik tahlil, komponent tahlili, kontekstual

tahlil, qiyosiy-chog'ishtirma tahlil va lingvomadaniy yondashuvlardan foydalanildi.

Semantik tahlil yordamida frazeologik birlikning umumiy ma'nosi va uning tarkibidagi atoqli otning mazkur ma'noni shakllantirishdagi roli aniqlandi.

Komponent tahlil orqali frazeologizm tarkibidagi atoqli ot, uning lug'aviy ma'nosi va frazeologik ma'no o'rtasidagi munosabat o'rganildi.

Lingvomadaniy tahlil esa atoqli ot bilan bog'liq tarixiy, adabiy yoki madaniy bilimlarning frazeologizm semantikasiga ta'sirini aniqlash imkonini berdi.

Atoqli otlarning frazeologik birliklardagi o'rni. Atoqli otlar frazeologik birliklarda turli funksiyalarni bajarishi mumkin. Ularning eng muhimlaridan biri - ramziylashtirish funksiyasidir.

Muayyan shaxsning hayoti, faoliyati yoki xarakteridagi biror jihat jamiyat xotirasida mustahkamlanib, keyinchalik uning nomi shu xususiyatning ramziga aylanishi mumkin.

Masalan: as rich as Croesus - nihoyatda boy;

a real Romeo - romantik, sevgi munosabatlariga moyil erkak;

a doubting Thomas - hamma narsaga shubha bilan qaraydigan kishi;

a good Samaritan - boshqalarga beg'araz yordam beruvchi inson.

Bu birliklarda Croesus, Romeo, Thomas, Samaritan nomlari muayyan tarixiy, adabiy yoki diniy obrazlarga borib taqaladi. Ammo frazeologik qo'llanishda ular muayyan shaxsning o'zini emas, balki shu shaxs bilan bog'liq bo'lgan umumlashgan belgini anglatadi.

Demak, atoqli otning frazeologik semantikaga aylanish jarayonini quyidagicha ifodalash mumkin: konkret shaxs → shaxs haqidagi tasavvur → xarakter yoki xususiyat → ramziy ma'no → frazeologik ma'no.

Atoqli otlar ishtirokidagi frazeologizmlarni o'rganishda denotativ va konnotativ ma'nolar o'rtasidagi farq muhim ahamiyatga ega.

Denotativ ma'no nomning muayyan shaxs yoki obyektga bevosita ishorasini bildiradi.

Konnotativ ma'no esa ushbu nom bilan bog'liq bo'lgan qo'shimcha assotsiatsiyalarni ifodalaydi.

Masalan, Romeo nomining denotativ ma'nosi Shekspirning "Romeo and Juliet" tragediyasidagi qahramon nomidir. Ammo a real Romeo birikmasida Romeo "romantik erkak" konseptini ifodalaydi [3:112].

Xuddi shuningdek, Croesus tarixiy shaxs nomi bo'lsa, as rich as Croesus birikmasida u boylikning ramziga aylangan.

Shunday qilib, frazeologik birliklarda atoqli otning semantik tuzilmasini quyidagi formula bilan ifodalash mumkin: Denotatsiya + tarixiy/madaniy assotsiatsiya + baholash = frazeologik konnotatsiya.

SEMANTIK TASNIF

Frazeologik birlik	Atoqli ot	Umumiy ma'no	Semantik guruh
as rich as Croesus	Croesus	juda boy	boylik
a real Romeo	Romeo	romantik erkak	muhabbat
a doubting Thomas	Thomas	shubha qiluvchi inson	ishonchsizlik
a good Samaritan	Samaritan	yordam beruvchi inson	saxovat
Jack of all trades	Jack	ko'p ishni biluvchi	qobiliyat
Uncle Tom	Tom	haddan tashqari itoatkor inson	xulq-atvor

Mazkur misollar atoqli otlarning turli konseptlarni ifodalash uchun ishlatilishini ko'rsatadi.

Tarixiy shaxslar nomlari frazeologizmlarning shakllanishida muhim manbalardan biridir. Tarixiy shaxsning faoliyati yoki hayotidagi muayyan voqea uning nomining umumlashgan ma'no kasb etishiga olib kelishi mumkin.

Bunday frazeologizmlarda tarixiy shaxsning barcha faoliyati emas, balki jamiyat xotirasida eng yorqin saqlangan bitta yoki bir nechta xususiyati asosiy semantik komponentga aylanadi [5: 331].

Natijada: tarixiy shaxs → tarixiy voqea → kollektiv xotira → assotsiatsiya → frazeologik ma'no zanjiri shakllanadi.

Shu jihatdan frazeologizmlar tarixiy axborotni saqlovchi til birliklari sifatida ham ahamiyatlidir.

Adabiy asarlardagi obrazlar ham frazeologik birliklarning muhim manbalaridan hisoblanadi. Mashhur badiiy qahramonlar nomlari vaqt o'tishi bilan ma'lum xarakter yoki xatti-harakatning ramziga aylanishi mumkin. Masalan, Romeo romantik muhabbat bilan, Uncle Tom esa ma'lum xulq-atvor modeli bilan bog'liq ma'no kasb etgan. Bunday birliklarda adabiy obrazning individual xususiyati umumlashib, jamiyatda tanilgan semantik belgiga aylanadi.

Bu hodisa semantik eponimlashuv sifatida tavsiflanishi mumkin, ya'ni atoqli nomning umumlashgan tushunchani ifodalovchi birlikka aylanishidir [2: 141].

O'zbek tilida ham atoqli nomlar obrazli iboralar, frazeologik birliklar va xalqona taqqoslashlarda muhim semantik yuklama kasb etadi.

Masalan: Alpomishdek bahodir - juda jasur, kuchli va mard inson; Farhoddek mehnatkash - mehnatsevar, tirishqoq inson.

Bu misollarda Alpomish va Farhod nomlari konkret qahramonlarni anglatish bilan cheklanmay, bahodirlik, jasorat, mehnatsevarlik va sadoqat kabi konseptlarni ifodalovchi ramziy birliklarga aylangan. Bunday obrazli birliklarda atoqli nomning semantik mazmuni milliy adabiyot va folklor bilan chambarchas bog'liq.

Shu sababli o'zbek tilidagi atoqli ot komponentli frazeologizmlarni to'g'ri tushunish uchun milliy madaniyat va

adabiy meros haqidagi bilimlar ham zarur.

Atoqli otlar ishtirokidagi frazeologizmlar xalqning madaniy dunyoqarashini o'zida mujassamlashtiradi. Ular orqali muayyan jamiyat qanday fazilatlarni qadrlashi yoki qaysi xatti-harakatlarni salbiy baholashi haqida tasavvur hosil qilish mumkin.

Masalan, ayrim frazeologizmlarda jasorat, saxovat, mehnatsevarlik va sadoqat ijobiy baholansa, boshqa birliklarda shubha, haddan tashqari itoatkorlik yoki salbiy xulq-atvor obrazli tarzda ifodalanadi.

Demak, frazeologik birlik: til birligi + tarixiy xotira + madaniy konsept + baholash birligidan tashkil topuvchi murakkab semantik hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Ingliz va o'zbek tillarida atoqli otlar ishtirokidagi frazeologizmlar bir qator umumiy xususiyatlarga ega. Birinchidan, har ikki tilda atoqli nomlar muayyan shaxsni nomlashdan tashqari, umumlashgan insoniy sifatni ifodalashi mumkin. Ikkinchidan, tarixiy va adabiy obrazlar frazeologik birliklarning muhim manbasi hisoblanadi. Uchinchidan, atoqli nomlar frazeologik birliklarda baholovchi va ekspressiv ma'no kasb etadi. To'rtinchidan, bunday birliklarning to'liq ma'nosini tushunish uchun til egalari madaniy va tarixiy bilimlari muhim.

Biroq tillar o'rtasida farqlar ham mavjud. Chunki har bir xalqning tarixiy tajribasi, milliy qahramonlari, adabiy merosi, diniy qarashlari va folklori o'ziga xosdir.

Shuning uchun ingliz tilidagi atoqli nomli frazeologizmning o'zbek tilida aynan bir xil ekvivalenti mavjud bo'lmashligi mumkin. Bunday vaziyatda tarjimada funksional yoki semantik jihatdan yaqin ekvivalentdan foydalanish maqsadga muvofiq.

Atoqli otning frazeologik birlik tarkibidagi semantik o'zgarishini quyidagi jadval orqali umumlashtirish mumkin:

Bosqich	Jarayon	Natija
I	Konkret shaxsni nomlash	Individual ma'no
II	Shaxs haqida ijtimoiy tasavvur shakllanishi	Assotsiativ ma'no
III	Muayyan xususiyatning ajralib chiqishi	Konnotativ ma'no
IV	Xususiyatning umumlashishi	Ramziy ma'no
V	Turg'un birlik tarkibida qo'llanish	Frazeologik ma'no

Ushbu jarayon atoqli otlarning til tizimidagi dinamik xususiyatini ko'rsatadi. Nom o'zining dastlabki referensial vazifasini to'liq yo'qotmasa-da, yangi semantik qatlamga ega bo'ladi.

Natijalar. Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy natijalarga kelindi:

Atoqli otlar frazeologik birliklarda oddiy nominativ birlik sifatida emas, balki semantik va madaniy yuklamaga ega komponent sifatida faoliyat yuritadi.

Atoqli otning frazeologik ma'nosi ko'pincha uning referenti bilan bog'liq tarixiy yoki madaniy xususiyat asosida shakllanadi.

Atoqli otlar frazeologizmlarda ramziy, baholovchi, ekspressiv va konnotativ ma'no kasb etadi.

Tarixiy shaxslar, diniy obrazlar, adabiy qahramonlar va folklor personajlari atoqli ot komponentli frazeologizmlarning asosiy manbalaridan hisoblanadi.

Atoqli otning frazeologik semantikaga o'tishi ko'pincha "konkret shaxs → xarakter/xususiyat → umumlashgan konsept → ramziy ma'no" modeli asosida amalga oshadi.

Muhokama. Atoqli otlar ishtirokidagi frazeologizmlarning semantik tabiatini o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy munosabatni ochib berishga xizmat qiladi. Bunday birliklarda birgina atoqli nom ortida katta hajmdagi tarixiy, adabiy yoki madaniy axborot yashiringan bo'lishi mumkin.

Masalan, Romeo nomini bilishning o'zi a real Romeo frazeologizmining to'liq mazmunini anglash uchun yetarli emas. Talaba ushbu nomning Shekspir asari bilan bog'liqligini va obrazning romantik muhabbat bilan aloqadorligini ham bilishi kerak.

Xuddi shunday, a good Samaritan birikmasining semantik mazmunini to'liq tushunish uchun uning diniy-madaniy manbasini bilish zarur.

Shu sababli frazeologizmlarni chet tilini o'qitish jarayonida faqat lug'aviy tarjima orqali o'rgatish yetarli emas. Ularning kelib chiqishi, madaniy mazmuni va zamonaviy qo'llanish konteksti ham tushuntirilishi lozim.

Xulosa. Atoqli otlar nomi ishtirokidagi frazeologizmlar tilning obrazlilik, ekspressivlik va lingvomadaniy imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim birliklardir. Atoqli ot frazeologik birlik tarkibida konkret shaxsni ifodalashdan tashqari, ma'lum bir insoniy sifat, xatti-harakat, tarixiy hodisa yoki madaniy konseptning ramziga aylanishi mumkin.

Semantik tahlil shuni ko'rsatadiki, bunday birliklarning ma'nosi atoqli otning lug'aviy ma'nosi bilan cheklanmaydi. U tarixiy xotira, madaniy assotsiatsiya, emotsional baho va obrazli tafakkur bilan boyiydi.

Ingliz tilidagi as rich as Croesus, a real Romeo, a doubting Thomas, a good Samaritan kabi birliklar atoqli nomlarning boylik, romantiklik, shubha va insonparvarlik kabi umumlashgan konseptlarni ifodalashini ko'rsatadi. O'zbek tilidagi Alpomishdek bahodir, Farhoddek mehnatkash kabi obrazli birliklarda esa milliy adabiy va folklor obrazlari tegishli konseptlarning ramziy ifodasiga aylangan.

Shunday qilib, atoqli otlar ishtirokidagi frazeologizmlarni semantik jihatdan tadqiq etish frazeologiya va onomastikaning nazariy masalalarini chuqurroq yoritish bilan birga, til va madaniyat munosabatlarini anglash, frazeologik birliklarni tarjima qilish hamda chet tilini o'qitish metodikasini takomillashtirish uchun ham muhim ilmiy-amaliy

ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Aliyeva Zimixol Ashurqulovna ORNITONIM KOMPONENTLI FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING TARKIBIY TUZILISHI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA) // International Conference in Termez. 2026. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ornitonim-komponentli-frazeologik-birliklarning-tarkibiy-tuzilishi-o-zbek-va-ingliz-tillari-misolida>
- [2] Jamoliddinova D., Mashrabjonova Sh. Frazеologik birliklar: semantik, strukturaviy va funksional xususiyatlar // Qo'qon universiteti xabarnomasi. – 2026. – Vol. 18. – B. 140–142. – DOI: 10.54613/ku.v18i.1603.
- [3] Nuriddinova M. Sh. Frazеologik iboralar va ularning semantik-grammatik tuzilishi // PEDAGOGS International Research Journal. – 2022. – Vol. 2, № 1. – P. 108–116. – DOI: 10.5281/zenodo.5883560
- [4] Ravshanova Gulmira Baxtiyrovna, O.T.Begimov INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SOMATIK KOMPONENTLI FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI // EJSSPC. 2025. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ingliz-va-o-zbek-tillarida-somatik-komponentli-frazeologik-birliklarning-qiyosiy-tahlili>
- [5] Обруева Г. Атоқли от компонентли фразеологик бирликларнинг семантик мақоми // ЎЗМУ хабарлари. – 2024. – № 1. – Б. 329–332. – DOI: 10.69617/uzmu.v1i1.4.2095.

